UO‘K 373.3.016:811.512.133

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA FONEMATIK IDROK VA GRAFIK KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Do‘stmuratova Bahora Olimovna,
Navoiy davlat universiteti
Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi
2-kurs magistranti

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda fonematik idrokning tovushlarni farqlash, so‘z tarkibini tahlil qilish, tovushning o‘rnini aniqlash kabi komponentlari hamda grafik ko‘nikmalarning harf elementlarini to‘g‘ri bajarish, harflarni bog‘lash, so‘z va gaplarni yozma ravishda aniq ifodalash bilan bog‘liq jihatlari o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etdi. Amaliy topshiriqlar sifatida fonematik tahlil, tovush-harf modellashtirish, grafik diktant, namunaga qarab yozish, didaktik o‘yinlar va differensial mashqlardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi. Tahliliy natijalar fonematik mashqlarni grafik faoliyat bilan izchil bog‘lash o‘quvchilarning tovush-harf munosabatini anglashiga, yozuvdagi xatolarni kamaytirishiga va mustaqil nazorat ko‘nikmalarining shakllanishiga yordam berishini ko‘rsatadi. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun amaliy metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *boshlang‘ich ta’lim, fonematik idrok, fonema, tovush, harf, grafik ko‘nikma, savodxonlik, yozuv, fonematik tahlil, tovush-harf munosabati, grafik diktant, didaktik o‘yin, differensial ta’lim.*

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR DEVELOPING PHONEMIC PERCEPTION AND GRAPHIC SKILLS AMONG PRIMARY SCHOOL PUPILS

This article analyzes the pedagogical opportunities for developing phonemic perception and graphic skills among primary school pupils. The study examines such components of phonemic perception as distinguishing sounds, analyzing the sound structure of words, and identifying the position of a sound within a word, as well as aspects of graphic skills related to accurately reproducing letter elements, connecting letters, and clearly expressing words and sentences in written form. The methodological framework of the study is based on systemic, learner-centered, activity-based, and competency-based approaches. The possibilities of using phonemic analysis, sound-letter modeling, graphic dictation, copying from a model, didactic games, and differentiated exercises are considered as practical tasks. The analytical results indicate that the consistent integration of phonemic exercises with graphic activities contributes to pupils’ understanding of sound-letter relationships, reduces writing errors, and supports the development of independent self-monitoring skills. The article also provides practical methodological recommendations for primary school teachers.

Keywords: *primary education, phonemic perception, phoneme, sound, letter, graphic skills, literacy, writing, phonemic analysis, sound-letter relationship, graphic dictation, didactic game, differentiated instruction.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ФОНЕМАТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ И ГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В данной статье проанализированы педагогические возможности развития фонематического восприятия и графических навыков у учащихся начальных классов. В исследовании рассмотрены такие компоненты фонематического восприятия, как различение звуков, анализ звукового состава слова и определение позиции звука в слове, а также аспекты графических навыков, связанные с правильным выполнением элементов букв, соединением букв и точным письменным выражением слов и предложений. Методологическую основу исследования составили системный, личностно ориентированный, деятельностный и компетентностный подходы. В качестве практических заданий рассмотрены возможности использования фонематического анализа, звуко-буквенного

моделирования, графического диктанта, письма по образцу, дидактических игр и дифференцированных упражнений. Результаты анализа показывают, что последовательное сочетание фонематических упражнений с графической деятельностью способствует осмыслению учащимися звуко-буквенных отношений, снижению количества ошибок в письменной работе и формированию навыков самостоятельного контроля. В статье также разработаны практические методические рекомендации для учителей начальных классов.

Ключевые слова: *начальное образование, фонематическое восприятие, фонема, звук, буква, графические навыки, грамотность, письмо, фонематический анализ, звуко-буквенные отношения, графический диктант, дидактическая игра, дифференцированное обучение.*

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchining keyingi o‘quv faoliyati uchun zarur bo‘lgan tayanch ko‘nikmalarni shakllantiradigan muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa, o‘qish va yozishni egallash jarayonida bolaning tovushlarni eshitish va farqlash qobiliyati, tovush-harf munosabatini anglash darajasi hamda grafik harakatlarni aniq bajarishi uning savodxonligi bilan bevosita bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirish masalasi boshlang‘ich ta’lim metodikasining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Fonematik idrok bolaning nutq tovushlarini bir-biridan farqlashi, ularning so‘zdagi o‘rnini aniqlashi, tovushlar ketma-ketligini anglash va fonemaning so‘z ma’nosini farqlashdagi rolini tushunishi bilan tavsiflanadi. Bola tovushni shunchaki eshitishi bilan fonematik idrok shakllangan deb bo‘lmaydi. U tovushni ongli ravishda ajratishi, taqqoslashi, so‘z tarkibida aniqlashi va uni tegishli grafik belgi bilan bog‘lay olishi kerak.

Grafik ko‘nikmalar esa yozuv jarayonining texnik tomonlari bilan bir qatorda tovush-harf munosabatini yozma nutqda ifodalashni ham qamrab oladi. Harf elementlarini to‘g‘ri bajarish, harf shaklini saqlash, harflarni bog‘lash, satr va masofaga rioya qilish, so‘z va gaplarni aniq yozish grafik ko‘nikmaning tarkibiy qismlaridir. Grafik faoliyatning muvaffaqiyati bolaning mayda motorikasi, ko‘rish-harakat koordinatsiyasi va fazoviy tasavvuriga ham bog‘liq.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, fonematik idrokdagi kamchiliklar yozuvda tovush yoki harfni tushirib qoldirish, almashtirish, ortiqcha harf yozish kabi xatolarga sabab bo‘lishi mumkin. Shu sababli tovushni eshitish va ajratish mashqlarini yozuv topshiriqlari bilan uzviy bog‘lash maqsadga muvofiq. Bunda o‘quvchi avval so‘zni eshitadi, keyin uni tahlil qiladi, tovushlar ketma-ketligini aniqlaydi va shundan so‘ng grafik belgilar yordamida yozadi.

Ta’lim jarayonining zamonaviy talablari o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirishni talab etadi. Shuning uchun fonematik va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirishda o‘yin, muammoli vaziyat, juftlik va guruhdagi faoliyat, ko‘rgazmali modellashtirish, differensial topshiriqlar hamda raqamli vositalardan maqsadli foydalanish muhim pedagogik imkoniyatlar sifatida qaralishi mumkin. [4; 5; 6]

Tadqiqotning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali pedagogik imkoniyatlarini aniqlash, ularni amaliy mashqlar tizimi orqali tavsiflash va o‘quv jarayonida qo‘llash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarning o‘zaro aloqasi, ularni baholash mezonlari hamda rivojlantiruvchi mashqlar tizimi asosiy e’tibor markaziga olindi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Boshlang‘ich ta’limda savodxonlikni shakllantirish masalasi pedagogika, psixologiya, lingvistika va ona tili o‘qitish metodikasi kesishmasida o‘rganiladi. Mazkur yo‘nalishdagi tadqiqotlarda bolaning nutqni eshitish, tovushlarni farqlash, tovush va harf munosabatini anglash, o‘qish hamda yozuv harakatlarini egallash jarayonlari o‘zaro bog‘liq holda talqin qilinadi.

Mahalliy metodik adabiyotlarda savod o‘rgatish jarayonida tovush tahlili, bo‘g‘in ustida ishlash, tovush-harf munosabatini tushuntirish va yozuv malakalarini bosqichma-bosqich shakllantirishga alohida e’tibor beriladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun fonetik materialni aniq, sodda va amaliy topshiriqlar asosida berish uning mavzuni o‘zlashtirishini yengillashtiradi. Ayniqsa, tovushni ajratishdan harfni yozishgacha bo‘lgan jarayonning izchil tashkil etilishi muhim metodik shart hisoblanadi.[1]

Q. Abdullayeva, K. Nazarov, Sh. Yo‘ldosheva kabi metodistlarning savod o‘rgatish bilan bog‘liq qarashlarida tovush ustida ishlash, tovush-harf munosabatini anglatish va yozuvga tayyorlash masalalari muhim o‘rin tutadi. K. Qosimova va hammualliflarning ona tili o‘qitish metodikasiga oid ishlarida ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining til hodisalarini amaliy faoliyat orqali egallashiga urg‘u beriladi.

Psixologik nuqtayi nazardan L.S. Vigotskiy, D.B. Elkonin kabi olimlarning qarashlari o‘quvchining nutqiy va yozma faoliyati ijtimoiy hamda faoliyat jarayonida rivojlanishini tushuntirish uchun metodologik

ahamiyatga ega. Nutqni anglash va yozuvni egallash bir-biridan uzilgan jarayon emas, balki bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqat va harakat faoliyati bilan bog‘langan murakkab rivojlanish jarayonidir. [7]

Fonologik xabardorlikka oid xalqaro tadqiqotlarda ham tovushlarni ajratish, ularni manipulyatsiya qilish va tovush-harf munosabatini anglashning dastlabki savodxonlik uchun muhimligi ko‘rsatiladi. Bunday qarashlar boshlang‘ich ta’limda fonematik mashqlarni muntazam va bosqichma-bosqich tashkil etish zarurligini qo‘llab-quvvatlaydi.[5]

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, fonematik idrok va grafik ko‘nikmalar ko‘pincha alohida komponentlar sifatida o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularni bitta metodik tizimda uyg‘unlashtirish o‘quvchining savodxonlik faoliyatini yaxlit tashkil etish imkonini beradi. Shu jihatdan fonematik tahlilni yozuv, grafik modellashtirish va o‘z-o‘zini nazorat qilish bilan bog‘lovchi topshiriqlar tizimini ishlab chiqish amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv fonematik va grafik ko‘nikmalarni alohida mashqlar yig‘indisi emas, o‘zaro bog‘liq komponentlardan tashkil topgan yagona jarayon sifatida ko‘rishga imkon beradi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchilarning individual imkoniyatlari va rivojlanish sur’atlarini hisobga olishni nazarda tutadi.

Tadqiqotda pedagogik kuzatish, suhbat, amaliy topshiriqlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, modellashtirish va diagnostik baholash metodlaridan foydalanish nazarda tutildi. Diagnostik topshiriqlar uch yo‘nalishga ajratildi: fonematik idrokni baholash, tovush-harf munosabatini aniqlash va grafik yozuv ko‘nikmalarini baholash.

Fonematik idrokni baholashda o‘quvchidan berilgan tovushni so‘z ichidan topish, tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlash, so‘zni tovushlarga ajratish, tovushlar sonini belgilash va bir tovushni almashtirib yangi so‘z hosil qilish so‘raladi. Tovush-harf munosabatini baholashda eshitilgan tovushga mos harfni tanlash, so‘z modelini harflar bilan to‘ldirish va xatoni aniqlash topshiriqlaridan foydalaniladi.[2]

Grafik ko‘nikmalarni baholashda harf elementlarini to‘g‘ri bajarish, harf shaklini saqlash, harflarni bog‘lash, so‘zlar orasidagi masofani saqlash, satrga rioya qilish, yozuvning aniqligi va mustaqil xatoni tuzatish qobiliyati mezon sifatida olindi.

Natijalarni tahlil qilishda shartli uch daraja: yuqori, o‘rta va boshlang‘ich darajalar belgilandi. Yuqori darajada o‘quvchi topshiriqlarni mustaqil va aniq bajaradi; o‘rta darajada asosiy topshiriqlarni bajaradi, biroq ayrim murakkab holatlarda yordamga ehtiyoj sezadi; boshlang‘ich darajada esa o‘quvchi topshiriqni bajarishda muntazam ko‘mak talab qiladi.

Tadqiqotning amaliy qismida fonematik mashqlar grafik faoliyat bilan bog‘landi. Masalan, “Eshit – tahlil qil – yoz” mashqida o‘quvchi so‘zni tinglaydi, takrorlaydi, tovushlar sonini aniqlaydi, har bir tovushga mos grafik belgini tanlaydi va so‘zni yozadi. “Tovushni top”, “Bir tovushni almashtir”, “So‘z modelini tuz”, “Xatoni top”, “Grafik yo‘l” kabi mashqlar ham shu maqsadda qo‘llanadi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Tadqiqot doirasida taklif etilgan mashqlar tizimining asosiy natijasi fonematik va grafik faoliyatni izchil birlashtirish imkoniyati bilan izohlanadi. O‘quvchi avval tovushni eshitadi, keyin uni ajratadi, so‘z tarkibidagi o‘rnini aniqlaydi, tegishli harfni tanlaydi va yozuv orqali mustahkamlaydi. Shu tariqa bir topshiriq doirasida eshitish, nutqiy, ko‘rish va harakat faoliyatlari o‘zaro bog‘lanadi.

Shartli diagnostik tahlil natijalarini ifodalash uchun 60 nafar boshlang‘ich sinf o‘quvchisi misolida uch darajali mezonlar modeli qo‘llanildi. Quyidagi jadval metodik modelning kutiladigan natijalarini foizlarda ko‘rsatadi. Mazkur ko‘rsatkichlar maqolada taklif etilayotgan yondashuvni tahlil qilish uchun namunaviy diagnostik model sifatida berilgan.

1-jadval.

Ko‘rsatkich	Boshlang‘ich diagnostika	Rivojlantiruvchi bosqichdan keyin	O‘zgarish
Fonemani farqlash	48%	78%	+30 foiz band
Tovushning o‘rnini aniqlash	45%	74%	+29 foiz band
Fonematik tahlil	42%	72%	+30 foiz band
Tovushga mos harfni tanlash	50%	80%	+30 foiz band
Harf elementlarini to‘g‘ri yozish	46%	76%	+30 foiz band
Harflarni bog‘lab yozish	44%	73%	+29 foiz band
Xatoni mustaqil aniqlash	35%	68%	+33 foiz band

Jadvaldagi namunaviy ko‘rsatkichlardan ko‘rinadiki, rivojlantiruvchi mashqlar tizimidan keyin barcha mezonlar bo‘yicha ijobiy siljish kuzatiladi. Eng katta o‘zgarish xatoni mustaqil aniqlash ko‘rsatkichida namoyon bo‘lishi kutiladi. Bu o‘quvchining faqat tayyor topshiriqni bajarishi emas, balki o‘z faoliyatini nazorat qila boshlaganini anglatadi. Fonemani farqlash va fonematik tahlildagi o‘sish esa tovush-harf munosabatini anglashga bevosita ta’sir qiladi.

Fonematik mashqlar natijalarining tahlili. Fonematik idrokni rivojlantirishda eng samarali topshiriqlardan biri tovushning so‘zdagi o‘rnini aniqlashdir. O‘quvchi berilgan fonemani eshitibgina qolmay, uning boshida, o‘rtasida yoki oxirida kelishini aniqlashi kerak. Bu topshiriq tovushni umumiy eshitishdan aniq fonematik tahlilga o‘tishni ta’minlaydi.

Minimal juftliklar bilan ishlash ham muhim natija beradi. Masalan, “gul–kul”, “bol–pol”, “tol–dol” kabi so‘zlarni taqqoslash orqali o‘quvchi bitta tovush almashishi natijasida so‘z ma’nosi o‘zgarishini kuzatadi. Bunday topshiriqlar fonemaning funksional ahamiyatini tushunishga yordam beradi.

Tovush-harf modellashtirish natijasida o‘quvchi abstrakt tovushni ko‘rgazmali belgiga aylantirishni o‘rganadi. Dastlab so‘zning tovush modeli tuziladi, keyin har bir tovush o‘rniga tegishli harf qo‘yiladi. Bu usul ayniqsa tovushni tushirib qoldirish yoki harfni almashtirishga moyil o‘quvchilar bilan ishlashda qulay.

Grafik ko‘nikmalar natijalarining tahlili. Grafik ko‘nikmalarni rivojlantirishda qisqa va muntazam mashqlar muhim ahamiyatga ega. Harf elementlarini havoda bajarish, barmoq bilan namuna ustidan yurish, katak yoki chiziqli maydonda yozish va keyinchalik mustaqil yozuvga o‘tish harakatlar ketma-ketligini o‘zlashtirishga yordam beradi.[3]

Yozuvdagi xatolarni tahlil qilish grafik ko‘nikmaning qaysi komponenti yetarli shakllanmaganini aniqlash imkonini beradi. Harf shaklining buzilishi, elementlarning noto‘g‘ri nisbatda bo‘lishi, bog‘lanish joyining xato bajarilishi yoki satrga rioya qilmaslik turli xil korreksion mashqlarni talab qiladi.

Grafik diktant fonematik va grafik ko‘nikmalarni birlashtirish uchun ayniqsa qulay. O‘quvchi eshitgan materialni xotirada saqlaydi, uni fonematik jihatdan qayta ishlaydi va grafik belgilar orqali ifodalaydi. Natijada eshitish, xotira, diqqat va yozuv harakatlari birgalikda ishlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalarining tahlili fonematik idrokni grafik ko‘nikmalardan ajratib o‘qitishning cheklanganligini ko‘rsatadi. Savod o‘rgatish jarayonida o‘quvchi tovushni eshitishi, uni farqlashi, tegishli harfni tanlashi va yozishi bir-birini to‘ldiradigan faoliyat sifatida tashkil etilganda o‘quv materiali yaxlitroq o‘zlashtiriladi.

Adabiyotlar tahlilida qayd etilgan tovush tahlili, faoliyatga asoslangan ta’lim va yozuvni bosqichma-bosqich shakllantirish g‘oyalari taklif etilgan metodik yondashuv bilan uyg‘unlashadi. Shu bilan birga, mazkur yondashuvning o‘ziga xos jihati fonematik topshiriqdan grafik topshiriqqa o‘tishning aniq algoritmini taklif qilishdir: “eshitish – ajratish – tahlil – harfni tanlash – yozish – tekshirish”.

Differensial yondashuv natijalarni yaxshilashning muhim sharti hisoblanadi. Fonematik idroki nisbatan past o‘quvchiga qisqa va ko‘rgazmali topshiriqlar berish, grafik ko‘nikmasida qiyinchilik bo‘lgan o‘quvchiga esa harf elementlari va yozuv yo‘nalishlarini bosqichma-bosqich mashq qildirish maqsadga muvofiq. Tez o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar uchun esa ijodiy va mustaqil topshiriqlar berilishi mumkin.[4]

Raqamli vositalardan foydalanish ham qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Audio yozuvlar orqali tovushni eshittirish, interaktiv ekran orqali harf shaklini ko‘rsatish yoki elektron mashqlar orqali tezkor teskari aloqa berish mumkin. Biroq texnologiya o‘qituvchining metodik boshqaruvini almashtirmasligi kerak; u an’anaviy amaliy faoliyatni kuchaytiruvchi vosita sifatida qo‘llanishi maqsadga muvofiq.[6]

Tadqiqot modelining cheklovi shundaki, keltirilgan foizli ko‘rsatkichlar metodik yondashuvni namoyish etuvchi namunaviy diagnostik model sifatida berilgan. Muayyan maktab yoki sinfda real tajriba-sinov o‘tkazilganda ishtirokchilar soni, sinf sharoiti, topshiriqlar mazmuni va baholash mezonlari alohida qayd etilishi zarur. Shu sababli natijalarni amaliy tadqiqotda mahalliy sharoitga moslashtirish talab etiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirish savodxonlikning poydevorini mustahkamlashga xizmat qiluvchi o‘zaro bog‘liq jarayondir. Fonematik idrok tovushlarni aniq farqlash va tahlil qilish imkonini bersa, grafik ko‘nikmalar ushbu fonematik tasavvurlarni yozma shaklda ifodalashni ta’minlaydi.

Tadqiqot tahlili fonematik mashqlarni yozuv faoliyati bilan izchil bog‘lash, ko‘rgazmali modellashtirish, didaktik o‘yin, grafik diktant, differensial topshiriq va o‘z-o‘zini nazorat qilish mashqlaridan foydalanish pedagogik jihatdan samarali imkoniyatlar yaratishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, “eshitish – tahlil qilish – harfni tanlash – yozish – tekshirish” ketma-ketligi o‘quv faoliyatini mantiqiy tashkil etishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisiga har bir darsda qisqa fonematik mashqlarni qo‘llash, yangi tovush va harfni amaliy so‘zlar asosida o‘rgatish, yozuv elementlarini muntazam takrorlash, xatoni o‘quvchining o‘zi topishiga imkon berish va individual farqlarni hisobga olish tavsiya etiladi.

Umuman olganda, fonematik idrok va grafik ko‘nikmalarni rivojlantirishga kompleks yondashuv o‘quvchining o‘qish-yozish faoliyatini izchil egallashiga, yozma nutq aniqligini oshirishga va keyingi ta’lim bosqichlarida zarur bo‘ladigan savodxonlik kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi: boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik. — Toshkent: Noshir, 2009. — 352 b.

2. Abdullayeva Q., Nazarov K., Yo‘ldosheva Sh. Savod o‘rgatish metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1996. — 80 b.

3. G‘afforova T., G‘ulomova X., Eshturdiyeva G. 1-sinfda savod darslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 1996. — 86 b.

4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. — 200 b.

5. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2006. — 260 b.

6. Ishmuhamedov R.J., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Nihol, 2013. — 279 b.

7. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования. — Москва; Ленинград: Соцэкгиз, 1934. — 324 с.

8. Эльконин Д.Б. Развитие устной и письменной речи учащихся // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии: работы советских авторов периода 1918–1945 годов / ред. И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис. — Москва: Издательство Московского университета, 1980. — С. 254–265.

9. Жинкин Н.И. Механизмы речи. — Москва: Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1958. — 370 с.

10. Львов М.Р., Горецкий В.Г., Сосновская О.В. Методика преподавания русского языка в начальных классах: учебное пособие для студентов учреждений высшего профессионального образования. — 8-е изд., стер. — Москва: Академия, 2013. — 461 с.

11. Ehri L.C. Learning to Read Words: Theory, Findings, and Issues // Scientific Studies of Reading. — 2005. — Vol. 9, No. 2. — P. 167–188. — DOI: 10.1207/S1532799XSSR0902_4.

12. National Reading Panel. Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implications for Reading Instruction. — Washington, DC: National Institute of Child Health and Human Development, 2000. — 33 p.